

CONSTANTIN BRÂNCOVEANU

„NUMAI DE SÂNGURATIC NEAMUL LUI”

CONSTANTIN ITTU

constantinittu@yahoo.co.uk

Muzeul Național Brukenthal – Sibiu

CONSTANTIN BRÂNCOVEANU „ONLY BY HIS FAMILY”

ABSTRACT

The paper is aiming at presenting the history of Constantin Brâncoveanu, Prince of Wallachia between 1688 and 1714. Brâncoveanu belonged to a noble family, his paternal branch having roots in Oltenia, in other words, in the south west part of the country, while his maternal ancestors came from Byzantium- Constantin Brâncoveanu's *cursus honorum* followed local tradition, which means that he had the opportunity to accede to a certain number of dignities. The Romanian Prince is known in history for both diplomatic skills and for cultural achievements. After a long reign, unusual in his time, he died as a martyr.

Keywords: Constantin Brâncoveanu, Prince of Wallachia, genealogy, old Romanian books, political martyrdom.

Constantin Brâncoveanu accede la tronul Țării Românești la 29 octombrie 1688, pe atunci el având 34 de ani, succedându-i în domnie răposatului Șerban Vodă Cantacuzino (1678-1688). Proaspătul domn era descendentul unei familii de boieri olteni, el fiind fiul lui Papa Brâncoveanu sau *Papa din Brâncoveni*¹ și al Stancăi, fiica lui Constantin Cantacuzino, postelnic, nepot de fiu al lui Preda Brâncoveanu, mare vornic. Rămas orfan de tată la o vârstă fragedă, Constantin va fi crescut sub protecția Cantacuzinilor, rudele sale dispre mamă². La vremea potrivită, Brâncoveanu s-a căsătorit cu Maria, fiica lui Neagu postelnicul, care era fiul lui Antonie Vodă din Popești (1669-1672)³.

¹ Așa cum îl găsim într-un document din 5 iunie 1676 (Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XIV-XVII*, Editura Enciclopedică Română, București, 1971, p. 126; cf. Chiriță Ilie, *Papa postelnicul Brâncoveanu*, în „Arhivele Olteniei”, XI, 1932, pp. 176-182.

² *Istoria Românilor*, vol. V, *O epocă de înnoiri în spirit european (1601-1711/1716)*, Virgil Cândea (coord.), Academia Română, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 248.

³ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 126.

Familia Cantacuzino, ramura stabilită în Țara Românească, era înrudită cu alte familii boierești de aici ori din Moldova, precum Buicescu, Buhuș, Grădișteanu, Fărcășanu, Filipescu, Crețulescu, Catargi, Corbeanu, Ghețea, Mogoșescu, Drugănescu, iar lista ar putea continua. Acest veritabil *clan cantacuzin* a fost, de altfel, singura grupare boierească de familie din istoria Țării Românești care s-a impus, deopotrivă prin influență politică și avere, la domnia țării⁴. De altfel, în cursul celor peste 25 ani de domnie, domnitorul a numit în Sfatul Domnesc 36 boieri, majoritatea acestora fiind rude ale sale ori Cantacuzini, dând vrăjmașilor săi pricină să se plângă că a fost ales *numai de singuratec neamul lui*⁵.

De altfel, neamul Cantacuzinilor, de sorginte bizantină, se asimilase atât de bine Țărilor Române, dând domnitori atât Moldovei, cât și Țării Românești, încât a devenit conducătorul partidei boierilor autohtoni împotriva partidei familiilor grecești recent stabilite pe pământ românesc, aflate sub aripa boierilor Băleanu. Unul dintre ei, anume Constantin Cantacuzino postelnicul, a devenit ginerele lui Radu Vodă Șerban (octombrie 1601, 1602-1610, mai-septembrie 1611), căsătorindu-se cu fiica acestuia, Elena. A avut șase feciori, ajunși toți dregători, unul dintre ei fiind chiar predecesorul lui Constantin Brâncoveanu în scaunul domniei, Șerban Cantacuzino. Una dintre fiice, Stanca, măritându-se cu Papa Brâncoveanu, va fi mama voievodului-martir, Constantin Brâncoveanu⁶. Conflictul dintre Cantacuzini și Băleni, ambele familii fiind *făcătoare și desfăcătoare de domni*⁷, se va stinge în vremea lui Șerban Vodă Cantacuzino, nepotul de soră a lui Radu Șerban Vodă, care și-a căsătorit una dintre fiice cu nepotul lui Gheorghe Băleanu⁸.

Constantin Brâncoveanu va parcurge un *cursus honorum* pornind de la demnitatea de paharnic (amintit într-un document din 25 iunie 1672), urmând la rangul de al doilea postelnic (20 ianuarie 1674-1675), logofăt al doilea, adică loctiitor de logofăt (1 noiembrie 1675-30 decembrie 1677), în fine, logofăt (27 februarie-31 mai 1678)⁹. Trimis de Gheorghe Duca (1673-1678), în toamna lui 1678, să-i întoarcă pe boierii plecați în pribegie – majoritatea din tabăra Cantacuzinilor –, fuge la Rusciuc după unchiul său, Șerban Cantacuzino. Ulterior, în timpul domniei acestuia (1678-1688), Bâncoveanu este trimis sol domnesc la Constantinopol, în 1681, cu misiunea de a încerca schimbarea principelui

⁴ *Istoria Românilor*, vol. V, pp. 213-214; cf. Mihail banul Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, N. Iorga (ed.), București, 1902, p. 82.

⁵ *Ibidem*, p. 250.

⁶ Constantin Ittu, *Omiliile nerostite*, apare cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Dr. Laurențiu Streza Mitropolitul Ardealului, Editura Andreiana, Sibiu, 2012, p. 21.

⁷ Alexandru Briciu, *Domnii favorabile boierilor Cantacuzini în secolul al XVII-lea*, în „Ziarul Lumina”, joi, 30 ianuarie 2014.

⁸ C. Ittu, *op. cit.*, p. 22.

⁹ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 126.

Transilvaniei, Mihail Apaffy I (1661-1690), după care devine mare spătar (10 ianuarie 1682-14 noiembrie 1686), apoi mare logofăt (15 decembrie 1686-28 septembrie 1688); cariera sa strălucită va fi încununată prin accederea la treapta domniei, domnie începută, cum am arătat mai sus, în 29 octombrie 1688 – fiind uns domn de mitropolitul Teodosie Veștemeanul (1668-1672; 1679-1708), ierarh cu strămoși din sudul Ardealului¹⁰ –, și încheiată nu doar prin mazilirea din 24 martie 1714, în Miercurea Mare din Săptămâna Patimilor, ci și tragic, prin decapitarea, pe malurile Bosforului, în chiar ziua de 15 august, a domnului, a celor patru fii ai săi, Constantin, Ștefan, Radu și Matei, precum și a sfetnicului Ianache¹¹.

*

Teoretic, fiecare nouă domnie poate să păstreze câte ceva din moștenirea precedentei sau, dimpotrivă, să șteargă urmele trecutului recent. Se prea poate ca *piatra din capul unghiului* (Matei 21, 42) care a unit – nu numai cultural, ci și istoric – domnia lui Constantin Brâncoveanu de cea a predecesorului său, Șerban Cantacuzino, a fost *Biblia de la București*, din 1688. Această ediție, rodul unor numeroase osteneli, s-a realizat prin consultarea unor texte ori versiuni latine și grecești, pornindu-se de la tălmăcirea *Septuagintei* de către Nicolae Miclescu spătarul, tălmăcire realizată după textul grecesc al *Bibliei de la Frankfurt* din 1597¹², text dublat de versiuni de control precum traducerea slavonă a *Bibliei*, tipărită la Ostrog, în 1581, respectiv *Vulgata* latină¹³. *Biblia de la Frankfurt* reproduce textul vetero-testamentar după ediția Aldus Manutius din Veneția anului 1518 – și reeditat la Strassburg (1526) și Basel (1545, 1550, respectiv 1552) – însă cuprinsul ediției de la Frankfurt vădește o puternică influență protestantă¹⁴. La rândul-i, *Biblia de la Ostrog* (azi în Ucraina) este primul text

¹⁰ C. Ittu, *op. cit.*, cap. „Primul Mitropolit al Țării Românești care a rostit *Crezul* în românește: Teodosie Veștemeanul (1668-1672; 1679-1708)”, pp. 19-30, la pp. 22-26.

¹¹ N. Stoicescu, *op. cit.*, pp. 126-127.

¹² Ana Cătană-Spenchiu, *Între Biblia de la București (1688) și revizia din 1795 a lui Samuel Micu. Probleme de traducere*, în http://www.upm.ro/cc/volCCI_II/Pages%20from%20Volum_texteCCI2-131.pdf (20.06.2014), pp. 1087-1110, la p. 1091.

¹³ Alexandru Andriescu, *Studii de filologie și istorie literară*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 1997, pp. 90-171, la p. 119.

¹⁴ Virgil Cândea, *Nicolae Miclescu și începuturile traducerilor umaniste în limba română*, în „Rațiunea dominantă. Contribuții la istoria umanismului românesc”, Editura Dacia, Cluj-Napoca, pp. 79-224, la pp. 117-118. Când vorbim despre cuprinsul Bibliei ne referim la *canon*, adică la cărțile acceptate ca fiind sacre. „*Aici începe problema, pentru că nici una dintre bisericile de astăzi nu oferă același canon cu alta. Problema canonică este în special legată de statutul cărților care lipsesc din textul masoretic ebraic, dar se regăsesc în greacă în Septuaginta, numite în tradiția răsăriteană 'anaghinoscomena' (care sunt citite)*”. Cel mai extins canon îl are Biserica Etiopiană, 81 de cărți. „*Totuși, atunci când se pune problema enumerării acestui canon, există o mare confuzie: există în paralel două tipuri de canoane biblice, unul mai larg și altul mai restrâns, incluzând și apocrife ca Enoh și Jubilee*”

integral al Sfintei Scripturi tipărit în slavonă, tradus după *Septuaginta*, sub patronajul principelui Constantin Ostrogski. A cunoscut două ediții, prima terminată fiind la 12 iulie 1580, iar a doua, mult îmbunătățită, la 12 august 1581¹⁵.

Spătarul Nicolae Miclescu a lucrat la traducerea Vechiului Testament pe când se găsea la Istanbul, mai precis între 1661 și 1664, ca reprezentant al domnitorului Grigore Ghica al Țării Românești pe lângă Înalta Poartă, iar traducerea sa a fost revizuită și îndreptată de viitorul mitropolit Dosoftei al Moldovei, pe când era episcop de Roman. Din Moldova, manuscrisul a ajuns la București, dus probabil de Mitrofan, fostul episcop de Huși, și prezentat lui Șerban Vodă Cantacuzino în vederea tipăririi. Înainte însă, traducerea a fost revăzută de frații Radu și Șerban Greceanu, iar întreaga text tradus de Miclescu a intrat în *Biblia* lui Șerban sau *Biblia de la București* din 1688¹⁶.

Sunt cel puțin trei mărturii că Nicolae Miclescu este traducătorul Vechiului Testament din ediția de la București și se prea poate ca el să fi revăzut și textul Noului Testament, text bazat pe cel existent în ediția de la Bălgrad (Alba Iulia) din 1648. Prima mărturie este cea a cronicarului aromân Dimitrie Procopiu din Moscopole (1720), urmată de cea a mitropolitului Gheorghe al Moldovei (1723), respectiv de o însemnare a unui Dimitrie din Câmpulung pentru mitropolitul Teodosie Veștemeanul al Țării Românești¹⁷. Arătam mai sus că traducerea lui Miclescu a fost revizuită și îndreptată de viitorul mitropolit Dosoftei al Moldovei, pe când era episcop de Roman, unul dintre argumente fiind „prezența sporadică și oarecum enigmatică în *Biblia de la București* a unor cuvinte care caracterizează scrisul lui *Dosoftei*”¹⁸.

(Alexandru Mihăilă, *Care Biblie ? Dureri de cap canonice*, în „Ziarul Lumina”, joi, 28 octombrie 2010; cf. *The Bible and Its Canon in the Ethiopian Orthodox Church*, în „Bible Translator”, 44, nr. 1, 1993, pp. 111-123). Cel mai scurt canon îl au protestanții, care păstrează exclusiv canonul masoretic, cu alte cuvinte, cel sacru veterotestamentar (39 de cărți ale Vechiului Testament). În *Biblia* din 1534, Martin Luther plasează *anaghiinoscomena* la finalul Vechiului Testament, într-un appendice, numindu-le *apocrife*, cu alte cuvinte, „cărți care nu sunt deopotrivă cu Sfânta Scriptură, dar sunt folositoare și bune de citit” (Idem).

¹⁵ Francis J. Thomson, *The Slavonic Translation of the Old Testament*, 10. *The Ostrog Bible of 1581*, în „The Interpretation of the Bible”, The International Symposium in Slovenia, Joze Krasovec (ed.), Slovenian Academy of Sciences and Arts, 1998, pp. 605-920, la pp. 616-618; Henry R. Cooper, Jr., *The Origins of the Church Slavonic Version of the Bible: An Alternative Hypothesis*, în *Ibidem*, pp. 959-975.

¹⁶ Mircea Păcurariu, *Dicționarul Teologilor Români*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1996, „Nicolae Miclescu-Spătarul”.

¹⁷ Idem, *Cultura teologică românească*, scurtă prezentare istorică, carte tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2011, p. 128.

¹⁸ *Ibidem*; cf. N. A. Ursu, *Dosoftei necunoscut*, în „Cronica”, Iași, an 11, nr. 6, 6 februarie 1976, pp. 4-6.

Faptul că Nicolae Milescu și mitropolitul Dosoftei nu sunt menționați în *Biblia de la București* se datorează faptului că primul fusese reprezentantul domnitorului Grigore Ghica la Istanbul, adică a celui care a ordonat uciderea postelnicului Constantin Cantacuzino, tatăl viitorului domn, Șerban, stabilit între timp la Moscova în slujba țarilor ruși. Cel de-al doilea, adică mitropolitul Dosoftei, se afla, în acei ani, în exil în Polonia. „Așa se face că n-a fost considerată oportună menționarea lor printre traducători”¹⁹.

Credem că un reper biblic, mai corect spus, unul neo-testamentar în motivația ori argumentația privind necesitatea traducerii textelor sacre în limba poporului este fragmentul paulinic din 1 *Corinteni* 14, 19: „(...) în Biserică vreau să grăiesc cinci cuvinte cu mintea mea, ca să învăț și pe alții, decât zeci de mii de cuvinte într-o limbă străină”. În continuarea ideii sale, Sfântul Apostol Pavel adaugă: „Dacă grăiește cineva într-o limbă străină, să fie câte doi, sau cel mult trei și pe rând să grăiască și unul să tâlmăcească. / Iar dacă nu e tâlmăcitor, să tacă în biserică și să-și grăiască numai lui și lui Dumnezeu” (14, 27-28).

Biblia de la București a fost o *ctitorie de litere*, o sinteză culturală nu numai pentru că limba traducerii reprezintă o sinteză a graiului românesc din vremea respectivă, ci și pentru că realizarea ei avea în spate – nu la bază – o altă încercare de traducere a Bibliei în limba română, una parțial îndeplinită, *Palia de la Orăștie* din 1582²⁰. În cazul *Paliei* avem de-a face cu o traducere – mai mult sau mai puțin fidelă, spun specialiștii – a primelor două cărți canonice ale Vechiului Testament, anume *Facerea* și *Ieșirea*, apărute sub denumirile *Bâtie*, pentru *Facere*, respectiv *Ishod* pentru *Ieșirea*²¹. Pentru tema acestui studiu, tipăritura în discuție se înscrie mai degrabă în categoria, decât în seria cărților românești vechi cu text în limba română²². Este știut că primele cinci cărți ale Bibliei ebraice (*Tora*) sunt cunoscute sub numele de *Pentateuh*. Una dintre sursele majore pentru traducerea *Paliei* l-a constituit *Pentateuhul* lui Heltai Gaspar (Kasper Helth, 1490-1574, sasul născut la Cisnădie, dar devenit reformator de limbă maghiară la Cluj), desigur cu text în limba maghiară, motiv pentru care ebraismele întâlnite în textul *Paliei*

¹⁹ *Ibidem*, p. 129.

²⁰ Alexandru Popescu, *Șerban Cantacuzino*, Editura Militară, București, 1978, pp. 94-95.

²¹ Ștefan Ciobanu, *Palia de la Orăștie (1582)*, în „Palia de la Orăștie 1582-1982”, Studii și cercetări de istorie a limbii și literaturii române, Editura Eminescu, București, 1984, pp. 27-31, la p. 27.

²² Constantin Ittu, *Amvonul Paliei*, în „Îndrumătorul Bisericesc”, nr. 161, Mitropolia Ardealului, Editura Andreiană, Sibiu, 2013, pp. 285-291, la 288. Titlul articolului îmi fusese inspirat de o poezie a lui Emil Giurgica intitulată *Amvonul de azur*. Autorul acesteia a fost fiu de preot ardelean, născut în 1906, pe care G. Călinescu l-a plasat în fruntea poeziilor tineri ardeleni, în a sa *Istorie a literaturii române* (Ioan Dodu Bălan, *Repere critice*, Editura Eminescu, București, 1988, cap. „Emil Giurgica-discreție și poezie”, pp. 121-138, la pp. 121, 124 și 130).

din 1582 nu provin direct dintr-o sursă ebraică, ci ajung în scrierea românească datorită fidelității față de textul ebraic pe care Heltai încearcă să o păstreze. În cazul în care s-ar fi pornit de la un original ebraic, probabil că *Facerea*, respectiv *Ieșirea*, nu s-ar fi tradus, sub influență slavonă, ca *Bătia* și *Ishodul*, ci s-ar fi păstrat formele ebraice, căci fiecare Carte este numită, în textul original, ebraic, după primele cuvinte cu care începe. Cu alte cuvinte, *Facerea* ar fi fost *Bereșit* („La început”), iar *Ieșirea* ar fi fost *Veela șemot* („Acestea sunt numele”)²³.

Printre ostenitorii *Bibliei de la București* din 1688 s-au numărat deopotrivă clerici și mireni, precum Ghermanos Locros, mitropolit de Nissa, dascăl la școala domnească din București, episcopul Mitrofan de Huși, Șerban Cantacuzino ori frații Radu și Șerban Greceanu, toți lucrând sub păstoria și purtarea de grijă a mitropolitului Teodosie Veștemeanul (1668-1672; 1679-1708)²⁴. Aflăm astfel din *Prefață* că „A tot meșterșugul tipografiei și îndireptării cuvintelor rumânești ostenitoriu, de Dumnezeu iubitoriu Mitrofan Episcopul de Huși”. Moldovean de felul său, călugărul Mitrofan a fost meșter tipograf, lucrând inițial la Iași sub îndrumarea mitropolitului Dosoftei. A devenit episcop de Huși (1682-1686), după care ajunge conducătorul *tipografiei domnești* din București, ca, din 10 iunie 1691, să devină episcop de Buzău, trecând la cele veșnice în 1702²⁵.

Este îndeobște acceptat faptul că *Biblia* de la București din 1688, prima traducere integrală în limba română a Sfintei Scripturi, a dominat spațiul lingvistic românesc mai bine de un secol²⁶. Că acest monument de limbă și cultură românească s-a început pe vremea domniei lui Șerban Cantacuzino și s-a încheiat în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu, este un lucru bine știut: „(...) și s-au început acest dumnezăesc lucru în luna lui Noemvrie, anul de la începutul lumii 7196 și s-au săvârșit în Septemvrie anul 7197”. Interesant ni se pare – în lumina unei continuități culturale pe care am pomenit-o mai sus – faptul că Brâncoveanu este menționat pe foaia de titlu a *Bibliei* cu rangul de mare logofăt, rang pe care l-a deținut între 15 decembrie 1686 și 28 septembrie 1688:

„*Biblia adevă Dumnezeiasca Scriptură ale cei vechi și ale cei noao leage toate care s-au tălmăcit dupre limba elinască spre înțeleagerea limbii rumânești, cu porunca prebunului creștin și luminatului domn Ioan Șărban Cantacozino*”

²³ Nicolae Ciudin, *Studiul Vechiului Testament*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2002, p. 46.

²⁴ *Bibliografia Românească Veche*, vol I, București, 1903, (86), pp. 281-291 și IV, 1944, pp. 206-207; Constantin Pascu, *Cartea veche românească în Biblioteca Brukenthal*, Sibiu, 1976, (13), p. 24; C. Ittu, *Un urmaș de ardeleni ajuns Mitropolit al Țării Românești: Teodosie Veștemeanul (1668-1672 și 1679-1708)*, în „Lumină Lină”/ ”Gracious Light”, New York, VI, Nr. 3, Iulie-Sept. 2001, pp. 11-14.

²⁵ M. Păcurariu, *Dicționarul*, „Episcopul Mitrofan”.

²⁶ Ana Cătană-Spenchiu, *op. cit.*, p. 1089.

Basarabă Voievod și cu îndemnarea dumnealui Costandin Brâncoveanu, marele logofăt nepot de sor al Măriei Sale, carele, după prestăvirea acestui mai suspomenit domnu, Putearnicul Dumnezău, den aleagerea a toatei Țări Rumânești, pre dumnealui l-au coronat cu domnia și stăpânirea a toată Țara Ungrovlahiei. Și întru zilele Măriei Sale s-au săvârșit acest Dumnezăiesc lucru. Carele și toată cheltuiala cea de săvârșit o au rădicat. Tipăritu-s-au întâiu în scaunul Mitropoliei Bucureștilor în vremea păstoriei Preasfințitului părinte Chir Theodosie mitropolitul țării și exarhu laturilor și pentru cea de obște priință s-au dăruit neamului rumânesc, la anul de la facerea lumii, 7197, iară de la spăsenia lumii, 1688, în luna lui noiembrie în 10 zile”.

După cum vedem, *Biblia* a văzut lumina tiparului în 10 noiembrie, iar Constantin Brâncoveanu ajunsese la domnie în 29 octombrie 1688. În privința stemei care împodobește cartea, pasărea heraldică a Țării Românești în acele timpuri era corbul – de altfel, mobila tradițională de sute și sute de ani, în niciun caz vulturul cum întâlnim în unele titluri²⁷ –, după cum se poate vedea din inscripția însoțitoare, intitulată „*Stihuri 8 asupra stemei prea luminatului și înălțatului Domn Ioan Șarban C. B. Voievod*” și care glăsuiește astfel: „*Soarele luna gripsorul și corbul împreună,/ încă și spata cu buzduganul spre laudă să adună/ și aceaste Doamne-ți înpletesc stemă înfrumusețată,/ în loc de părinți soarele și luna și să arată./ Luminătoriu născându-te, neamului și moșiei,/ prea vrednic stăpânitoriu țărâi.../Iară corbul, care au hrănit pre cel flămând Ilie,/ aduce-ți Doamne cu crucea puteare și tărie./ Întinde-te ca gripsorului, spre toate stăpânește,/ și cu spata și cu buzduganul spre vrăjmași izbândește/ Spre cei văzuți și nevăzuți, cu mare biruință;/ precum rugăm pre Dumnezău cu multă umilință/ Să te întărească minunat, în domnie slăvită/ cu pace și cu liniște, cu viață norocită,/ și întru al său Dumnezăesc lăcaș și fericire/ să-ți dea cerescul împărat, parte de moștenire. // Plecat robul Măriei tale,/ Radul logofăt”.*

Din textul de mai sus reies clar două lucruri: primul, că pasărea heraldică din stemă era un corb, nu vultur („*Soarele luna gripsorul și corbul împreună,/ încă și spata cu buzduganul spre laudă să adună/ și aceaste Doamne-ți înpletesc stemă înfrumusețată*”); al doilea, mobila heraldică în discuție era privită prin prisma coordonatelor religioase („*Iară corbul, care au hrănit pre cel flămând Ilie*”), nu prin cele național-politice, acestea din urmă apărând odată cu apariția burgheziei, adică secole mai târziu, când și în mentalul heraldic apar modificări.

Biblia de la București poate fi privită ca o expresie deplină a unității românești de pretutindeni, în situația în care Vechiul Testament a fost tradus de un

²⁷ Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, pp. 43-76; Maria Dogaru, *Heraldica României*, Editura Jif, București, 1994, p. 35.

moldovean, spătarul Nicolae Miclescu, textul fiind revăzut de Dosoftei, mitropolitul Moldovei, iar Noul Testament era reprodus după ediția de la Alba Iulia. În plus, revizuirea textului în vederea tipăririi a fost făcut de cărturarii munteni Radu și Șerban Greceanu, iar supravegherea tipăririi, plus corecturile au fost devenit *ascultarea* episcopului Mitrofan, moldovean ajuns ierarh în Țara Românească. Dacă adaugăm la toate acestea faptul că sponsorizarea – îngăduită fie-ne exprimarea modernă – a venit din partea domnului, a lui Șerban Cantacuzino, iar *ispravnic* al întregii acțiuni a fost logofătul Constantin Brâncoveanu, viitorul domn sub care *Biblia* va vedea lumina tiparului, atunci într-adevăr putem privi *Biblia de la București* ca fiind un autentic monument de limbă și cultură românească²⁸.

Domnia Brâncoveanului este importantă și prin faptul că atunci a avut loc „*a treia etapă în procesul de românizare a slujbelor*” – sintagma parținând Părintelui acad. Mircea Păurariu –, figura emblematică a procesului în discuție fiind Antim Ivireanul (c. 1650-†1716). În calitate de înalt ierarh în Țara Românească, acest georgian a întreprins o acțiune similară celei inițiate de Dosoftei în Moldova, traducând și editând cărți de slujbă în întregime în limba română²⁹.

*

Drama lui Constantin Brâncoveanu „*și a celor dimpreună cu el*”³⁰ a lăsat urme în folclor, păstrându-se în cântece ori transmițându-se în balade. Iată un fragment, din *Balada Brâncovenilor*, pe care ulterior o va culege Vasile Alecsandri: „*Boier vechi și domn creștin// Într-o joi de dimineață,/ Zi scurtării lui de viață,/ Brâncovanul se scula,/ Fața blândă el spăla./ Barba albă-și pieptăna,/ La icoane se-nchina,/ Pe fereastră-apoi căta/ Și amar se spăimânta!// „Dragii mei, cuconi iubiți!/ Lăsați somnul, vă treziți,/ Armele vi le gătiți,/ Că pe noi ne-a-nconjurat/ Pașa cel neîmpăcat/ Cu-ieniceri, cu tunuri mari/ Ce sparg ziduri cât de tari!“// Mult acolo nu zăcea,/ Că sultanu-i aducea/ Lângă foișorul lui/ Pe malul Bosforului./ „Brâncovene Constantin,/ Boier vechi, ghiaur hain!/ Adevăr e c-ai gândit/ Pân-a nu fi mazilit,/ Să desparți a ta domnie/ De a noastră-mpărăție?// „Câini turbați, turci, liftă rea!/ De-ți mânca și carnea mea,/ Să știți c-a murit creștin/ Brâncovanul Constantin!”*”.

²⁸ M. Păcurariu, *Cultura teologică*, p. 129.

²⁹ *Ibidem*, pp. 132-134.

³⁰ Gheorghe Anghel, *Sinaxar. Maririul pentru Hristos al Brâncovenilor*, în „Ziarul Lumina”, marți 16 august 2011, ediție electronică. *Acatistul Sfinților Mucenici Brâncoveni Constantin Vodă cu cei patru fii ai săi: Constantin, Ștefan, Radu, Matei și cu sfințicul Ianache*.

Bibliografie:

Alexandru ANDRIESCU, *Studii de filologie și istorie literară*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 1997.

Gheorghe ANGHEL, *Sinaxar. Maririul pentru Hristos al Brâncovenilor*, în „Ziarul Lumina”, marți 16 august 2011.

*** *Bibliografia Românească Veche*, vol. I, București, 1903, și vol. IV, 1944.

Alexandru BRICIU, *Domnii favorabile boierilor Cantacuzini în secolul al XVII-lea*, în „Ziarul Lumina”, joi, 30 ianuarie 2014.

Virgil CÂNDEA, *Nicolae Milescu și începuturile traducerilor umaniste în limba română*, în vol. „Rațiunea dominantă. Contribuții la istoria umanismului românesc”, Editura Dacia, Cluj-Napoca, pp. 79-224.

Dan CERNOVODEANU, *Știința și arta heraldică în România*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977.

Ștefan CIOBANU, *Palia de la Orăștie (1582)*, în „Palia de la Orăștie 1582-1982”, Studii și cercetări de istorie a limbii și literaturii române, Editura Eminescu, București, 1984.

Nicolae CIUDIN, *Studiul Vechiului Testament*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2002.

Jr. COOPER, R. HENRY, *The Origins of the Church Slavonic Version of the Bible: An Alternative Hypothesis*, în „The Interpretation of the Bible”, The International Symposium in Slovenia, Joze Krasovec (ed.), Slovenian Academy of Sciences and Arts, 1998, pp. 959-975.

Maria DOGARU, *Heraldica României*, Editura Jif, București, 1994.

*** *Istoria Românilor*, vol. V, *O epocă de înnoiri în spirit european (1601-1711/1716)*, Virgil Căndea (coord.), Academia Română, Editura Enciclopedică, București, 2003.

Constantin ITTU, *Amvonul Paliei*, în „Îndrumătorul Bisericesc”, nr. 161, Sibiu, Mitropolia Ardealului, Editura Andreiană, Sibiu, 2013, pp. 285-291.

IDEM, *Omilii nerostite*, apare cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului dr. Laurențiu Streza Mitropolitul Ardealului, Editura Andreiana, Sibiu, 2012.

IDEM, *Un urmaș de ardeleni ajuns Mitropolit al Țării Românești: Teodosie Veștemeanul (1668-1672 și 1679-1708)*, în „Lumină Lină”/ ”Gracious Light”, New York, VI, nr. 3, Iulie-Sept. 2001, pp. 11-14.

Alexandru MIHĂILĂ, *Care Biblie ? Dureri de cap canonice*, în „Ziarul Lumina”, joi, 28 octombrie 2010.

Constantin PASCU, *Cartea veche românească în Biblioteca Brukenthal*, Sibiu, 1976.

Mircea PĂCURARIU, *Cultura teologică românească*, scurtă prezentare istorică, carte tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2011.

IDEM, *Dicționarul Teologilor Români*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1996.

Alexandru POPESCU, *Șerban Cantacuzino*, Editura Militară, București, 1978.

Nicolae STOICESCU, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XIV-XVII*, Editura Enciclopedică Română, București, 1971.

Francis J. THOMSON, *The Slavonic Translation of the Old Testament*, 10. *The Ostrog Bible of 1581*, în „The Interpretation of the Bible”, The International Symposium in Slovenia, Joze Krasovec (ed.), Slovenian Academy of Sciences and Arts, 1998, pp. 605-920.

http://www.upm.ro/ccci/volCCI_II/Pages%20from%20Volum_texteCCI2-131.pdf